

КОЛОДІНА А. С.

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри криміналістики, детективної
та оперативно-розшукової діяльності
(Національного університету
«Одеська юридична академія»)
<https://orcid.org/0000-0002-8965-2050>
padey_anya@ukr.net

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.2.66>

УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА У ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРИСЛИВО НАСИЛЬНИЦЬКИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Для забезпечення ефективності кримінального провадження, яке передбачає вирішення його завдань з чітким дотриманням основних вимог законодавства України, орган досудового розслідування при визначенні основних напрямів розслідування та виборі алгоритмів своїх дій для вирішення поточних слідчих ситуацій часто змушений приймати рішення про необхідність та доцільність використання спеціальних знань.

Участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень є актуальною проблемою в контексті сучасного правопорядку та кримінального правосуддя. Корисливо-насильницькі злочини становлять серйозну загрозу для громадської безпеки та порядку, а їх розслідування вимагає комплексного та професійного підходу. У зв'язку з цим, використання спеціалістів з різних галузей, таких як психологи, криміналісти, технічні експерти тощо, стає необхідним для забезпечення об'єктивного та ефективного розслідування таких злочинів. Актуальність дослідження полягає у необхідності вивчення ролі та ефективності участі спеціалістів у розслідуванні корисливо-насильницьких правопорушень, а також у пошуку оптимальних шляхів вдосконалення цього процесу для підвищення ефективності правосуддя та забезпечення громадської безпеки.

Ця стаття присвячена аналізу участі спеціалістів у проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень. Особлива увага приділяється вивченню ролі та внеску таких спеціалістів у процес розслідування, виявленню проблем, що виникають у цій сфері, а також пошуку шляхів оптимізації співпраці між слідчими органами та фахівцями для досягнення максимальної об'єктивності та ефективності у виявленні та припиненні злочинів цього типу.

Ключові слова: спеціаліст, судово-медичний експерт, судово-медична експертиза, медичні знання, корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення, слідчі (розшукові) дії.

Kolodina A. S. Participation of a specialist in conducting investigative (detective) actions during the investigation of selfishly violent criminal offences

In order to ensure the effectiveness of criminal proceedings, which involves solving its tasks in strict compliance with the basic requirements of Ukrainian legislation, the pre-trial investigation body, when determining the main areas of investigation and choosing algorithms for its actions to resolve current

investigative situations, is often forced to decide on the need and expediency of using specialised knowledge.

The participation of a specialist in the conduct of investigative (detective) actions in the investigation of mercenary-violent criminal offences is an urgent problem in the context of modern law enforcement and criminal justice. Self-serving violent crimes pose a serious threat to public safety and order, and their investigation requires a comprehensive and professional approach. In this regard, the use of specialists from various fields, such as psychologists, forensic scientists, technical experts, etc., becomes necessary to ensure an objective and effective investigation of such crimes. The relevance of the study lies in the need to examine the role and effectiveness of the participation of specialists in the investigation of mercenary violent offences, as well as to find the best ways to improve this process to increase the efficiency of justice and ensure public safety.

This article analyses the participation of specialists in conducting investigative (detective) actions in the course of investigation of mercenary and violent criminal offences. Particular attention is paid to studying the role and contribution of such specialists in the investigation process, identifying problems arising in this area, and finding ways to optimise cooperation between investigative authorities and specialists to achieve maximum objectivity and efficiency in detecting and suppressing this type of crime.

Key words: *specialist, forensic medical expert, forensic medical examination, medical knowledge, mercenary-violent criminal offences, investigative (detective) actions.*

В контексті розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень в Україні зростає значущість ролі та ефективності участі спеціалістів у проведенні слідчих дій. Проте, існують численні проблеми та виклики, пов'язані з цим аспектом кримінального процесу. Серед них можна виокремити неоднорідність підходів до залучення спеціалістів, відсутність чіткої методології та стандартів у роботі з ними, недостатня координація між правоохоронними органами та експертними установами, а також проблеми нормативного закріплення статусу спеціаліста та використання висновків наданих спеціалістом як джерел доказів. Тому, вважаємо за необхідне висвітлити проблемні питання та запропонувати шляхи їх вирішення для підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень, спрямованих на корисливо-насильницькі дії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження участі спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій стало предметом дослідження таких науковців, як: Антонюк П.Є., Волошин О.Г., Сорока І.В., Боднар А.В., Пчеліна О., Сокиран Ф., Войтович Є., Фасер І.В. При цьому, попри беззаперечний вклад названих науковців у криміналістичну теорію, чимало питань залишаються спірними та не вирішеними. Зокрема, участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень постійно супроводжуються підвищеним інтересом вчених і продовжує залишатися дискусійним питанням.

Крім того, відсутнє комплексне дослідження стану та перспектив використання в процесуальній і непроцесуальній формах спеціальних знань в даній сфері.

Мета статті. Метою статті є аналіз та оцінка ролі та ефективності участі спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. При розслідуванні злочинів постає необхідність залучення спеціалістів для вирішення певних завдань, особливо якщо це стосується використання спеціальних медичних знань. У ряді випадків, коли виявлення певних обставин вимагає спеціалізованої експертизи або консультації, участь спеціаліста у проведенні слідчих дій

стає вкрай необхідною. Чинне законодавство надає можливість залучення до провадження осіб, які мають спеціальні знання та навички у конкретній галузі, що можуть бути корисними під час розслідування.

Спеціаліст у кримінальному процесі має статус учасника кримінального провадження з відповідними правами й обов'язками згідно з пунктом 25 статті 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України). У вітчизняному кримінальному процесі фігурують два учасники кримінального провадження, які володіють спеціальними знаннями: експерт (стаття 69 КПК України) і спеціаліст (стаття 71 КПК України) [1].

Згідно зі статтею 69 КПК України, експерт у кримінальному провадженні – це особа, яка має наукові, технічні або інші спеціальні знання, має право проводити експертизи відповідно до Закону України “Про судову експертизу”, і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та надати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань[2].

Відповідно до статті 71 КПК України, спеціаліст у кримінальному провадженні – це особа, яка володіє спеціальними знаннями й навичками застосування технічних або інших засобів, може надавати консультації під час досудового розслідування й судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування та судом під час судового розгляду. Сторони кримінального провадження мають право заявляти клопотання про залучення спеціаліста або використання його пояснень і допомоги під час судового розгляду.

Порівнюючи регламентацію процесуального статусу експерта та спеціаліста, варто звернути увагу на деякі відмінності.

1) Експерт – це особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями. Водночас спеціаліст – це особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів. Окрім інших відмінностей, зумовлених компетентністю та виконуваними завданнями, можна зазначити, що підхід законодавця до визначення спеціальних знань, якими володіють ці учасники кримінального провадження, не зовсім точний.

2) Щодо експерта йдеться про “наукові, технічні або інші спеціальні знання”, а щодо спеціаліста – “спеціальні знання та навички застосування технічних та інших засобів”[6, С. 286].

Відповідно до ст. 1 Закону України “Про судову експертизу”, судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [2].

Аналіз відповідних положень КПК України дозволяє ідентифікувати наступні типи процесуальної діяльності спеціаліста у кримінальному провадженні:

- надання консультацій;
- надання пояснень;
- видача довідок;
- формулювання висновків;
- забезпечення безпосередньої технічної підтримки.

Ми вважаємо, що правильне розуміння цілей залучення спеціаліста до кримінального провадження, яке полягає в отриманні доказів, є ключовим при аналізі різних способів залучення спеціалістів та їхньої подальшої ефективності у процесі доказування.

Згідно зі статтями КПК України, висновок та письмове пояснення спеціаліста, а також протокол процесуальної дії, в якому зафіксовані результати залучення спеціаліста, виступають як процесуальні джерела доказів у кримінальних провадженнях. Однак, щодо довідки спеціаліста з питань, що входять до його компетенції, передбачені законом, вона не має статусу доказу в кримінальному провадженні. Це означає, що фактичні дані, що містяться

в такій довідці, не можуть вважатися доказами у судовому процесі. Крім того, згідно з нормами КПК України, протокол процесуальної дії, у якому фіксуються результати залучення спеціаліста, не передбачає можливість докладного викладення спеціалізованих методів та технологій, які використовував спеціаліст. Він лише зафіксує факт його залучення та отримані результати у вигляді конкретних матеріальних об'єктів.

Таким чином, важлива інформація, яка не включена до протоколу, включає закономірності існування об'єктів, умовиводи спеціаліста, результати тестів і технічних засобів, інші фактичні дані. Щодо письмового пояснення спеціаліста, воно може містити фахові висновки про обставини, що мають значення для провадження, проте не може замінити висновок експерта. Ці висновки спеціаліста можуть бути використані як докази у провадженні, якщо їх процесуальна спроможність не ставиться під сумнів.

Розглянемо позиції науковців з досліджуваної теми детальніше.

Антонюк П.Є., Волошин О.Г., Сорока І.В. провели аналіз видів фіксації залучення спеціаліста до кримінального провадження, визначених у Кримінальному процесуальному кодексі України, з метою оцінки їх ефективності для досягнення цілей залучення спеціаліста та зробили висновок про неефективність деяких з цих видів фіксації для забезпечення доказів. Особлива увага приділяється можливим втратам доказів при використанні таких методів фіксації. [3, С. 199]

Цікавим є дослідження Боднар А.В., який поділяє осіб, що залучаються як спеціалісти, на групи залежно від виконуваних ними функцій:

- 1) особи, які працюють у судово-експертних установах на посаді експерта-криміналіста;
- 2) особи, що працюють у правоохоронних органах і до обов'язків яких належить упровадження спеціальних методів та науково-технічних засобів у практику роботи цих органів;
- 3) особи, що не працюють у судово-експертних установах або правоохоронних органах, проте володіють спеціальними знаннями [4, С. 330].

Як підкреслила Пчеліна О., під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, а також судового провадження, виникає потреба у вивченні психологічних аспектів протиправних дій для всебічного, повного, об'єктивного та неупередженого дослідження всіх обставин справи. Тому для цього необхідно використовувати як власні знання в галузі психології, так і звертатися за допомогою до експертів – фахівців у галузі психології. Це допоможе з'ясувати особливості формування особистості злочинця та його протиправної поведінки, а також виявити особливості його поведінки під час кримінального провадження. Таким чином, на думку науковиці, використання спеціальних знань у галузі психології, як у процесуальних, так і в непроцесуальних формах, підвищує ефективність кримінального провадження. Це особливо важливо у справах, що стосуються насильницьких, корисливо-насильницьких злочинів та правопорушень, адже застосування таких знань сприяє встановленню та доказуванню вини злочинця, пошуку доказів, прогнозуванню поведінки учасників кримінального процесу та визначенню шкоди, завданої протиправними діями [5, С. 369].

Сокиран Ф., Войтович Є. встановили, що основними напрямками надання спеціалістом допомоги слідчому під час розслідування випадків насильницького зникнення людини є наступні:

- ознайомлення із сучасними можливостями дослідження речових доказів та слідів насильницького зникнення (або іншого злочину), виявлених під час проведення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій;
- визначення технічних засобів, які необхідно використовувати, а також методів і прийомів їх застосування, залежно від обставин зникнення особи чи вчиненого злочину;
- допомога в залученні експерта і підготовці матеріалів для його роботи, включаючи формулювання питань експерту та оцінювання експертного висновку [6, С. 288].

Щодо особливостей розслідування корисливо-насильницьких злочинів Фаєр І.В. зауважив, що з огляду на криміналістичну характеристику корисливо-насильницьких злочинів, потерпіла особа зазнає фізичного та психологічного насилля і перебуває у стані стресу. Для надання допомоги потерпілому та з метою отримання повних і достовірних показань

до проведення такої слідчої (розшукової) дії може бути залучений психолог, а для розслідування корисливо-насильницьких злочинів, необхідне використання спеціальних знань. Спеціалісти залучаються до участі у слідчих (розшукових) діях у таких випадках:

- а) коли слідчий не має спеціальних знань і навичок, необхідних для кваліфікованої підготовки та проведення слідчої (розшукової) дії;
- б) коли слідчий не володіє прийомами та засобами для швидкого і якісного виконання певної роботи, що потребує спеціальних знань і навичок;
- в) коли з етичних чи тактичних міркувань доречно доручити виконання певних дій спеціалістові;
- г) коли одночасно потрібно застосувати кілька засобів криміналістичної техніки;
- г) коли необхідно виконати значний обсяг роботи, яка потребує спеціальних знань та навичок [7, С. 234].

Тож, можна підсумувати, що тенденції наукового дослідження участі спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування корисливо насильницьких кримінальних правопорушень орієнтовані на розгляд аспектів ефективності цієї участі та виявлення проблем, що можуть виникнути у процесі співпраці між слідчими органами та спеціалістами.

На практиці під час проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду, у багатьох випадках необхідні спеціальні знання з різних галузей, таких як психологія, медицина, географія, біологія, зоологія тощо. Зважаючи на це, визначення спеціальних знань, якими повинен володіти спеціаліст, у контексті статті 71 КПК України є вужчим за реальний зміст і потребує доповнення та узгодження з характеристикою спеціальних знань експерта. Це дозволить гармонізувати відповідні положення з іншими статтями КПК України, зокрема зі статтею 101 КПК України [1].

Аналіз інших статей КПК України підтверджує це. Наприклад, згідно зі статтею 236 КПК України, під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, слідчий або прокурор можуть запросити спеціалістів для отримання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань. Аналогічно, у статті 237 КПК України зазначено, що для участі в огляді слідчий або прокурор можуть запросити спеціалістів для отримання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань [1].

Для однозначного тлумачення сутності спеціальних знань доцільно, на нашу думку, доповнити частину 1 статті 71 КПК України таким чином: “Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування й судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок”.

Щодо ролі спеціаліста, вважаємо, що він допоможе слідчому точніше реконструювати обстановку місця події, передусім, якщо необхідно використовувати технічні пристрої та обладнання, вимірювальні прилади. Він простежить за технічною правильністю посвідчувальних дій, допоможе усвідомити, зафіксувати в протоколі й оцінити результати експерименту. Важливою є роль спеціаліста в забезпеченні відповідності визначальних параметрів досліджуваного процесу в реальній ситуації, оскільки під час моделювання не може бути досягнуто цілковитої адекватності об'єкта та його моделі: частину факторів не буде враховано. Ці моменти слід ретельно продумати й обумовити в протоколі слідчого експерименту з огляду на те, що надалі невиключеною є можливість висловлення притягнутою до відповідальності стороною сумнівів стосовно достовірності результатів експерименту через неврахування будь-яких факторів. Завершальною фазою участі спеціаліста в підготовці та проведенні слідчого експерименту має бути спільне зі слідчим обговорення його результатів з позицій інформативності та планування їх використання в розслідуванні.

Тож, участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування корисливо насильницьких злочинів має свої особливості та є важливим для належного досудового розслідування корисливо насильницьких злочинів. Так, спеціалісти з психології

можуть бути залучені для аналізу психологічного стану підозрюваних та потерпілих, що є особливо важливим у випадках корисливо-насильницьких злочинів, де часто виникають складні психологічні ситуації; спеціалісти з різних областей, таких як медицина, балістика, графологія тощо, можуть надавати експертні висновки, які допомагають збирати докази та розкривати обставини злочину тощо.

Висновки. З огляду на проведене дослідження підсумовано наступне.

Участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій в ході розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень має велике значення для забезпечення об'єктивності та повноти дослідження. Спеціаліст може надати цінні консультації та методичну підтримку з розкриття особливостей злочину, виявлення слідів, оцінки технічних доказів та аналізу психологічних аспектів злочину. Його участь сприяє збору достовірної інформації і створює передумови для компетентного проведення слідчих дій та досягнення ефективних результатів у розслідуванні.

Попри важливість залучення спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій існують проблемні питання, що зумовлюють недостатнє розуміння специфіки злочину і його контексту, а також неможливість використання висновків спеціаліста як доказу у кримінальному провадженні. Для вирішення проблемних питань участі спеціалістів у розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів в Україні необхідно систематично покращувати співпрацю між правоохоронними органами та експертами, розвивати інфраструктуру та підвищувати кваліфікацію працівників.

Щодо подальших наукових пошуків, вважаємо важливим та необхідним дослідити кращі практики у залученні спеціалістів у розслідування кримінальних правопорушень, включаючи аналіз досвіду інших країн та розробку рекомендацій для покращення таких практик в Україні.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України № від № 4651-VI від 13.04.2012. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4651-17>
2. Про судову експертизу: Закон України № 4038-XII від 25.02.1994. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
3. Антонюк П.Є., Волошин О.Г., Сорока І.В. Види фіксації залучення спеціаліста до кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. С. 199-204. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/06/36-2.pdf>
4. Боднар А.В. Участь спеціаліста в проведенні слідчого експерименту під час розслідування знищення або пошкодження майна. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. Вип. 1. С. 325-336. <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/c9488941-3f55-43e8-bc0a-9b2ee7a08013/content>
5. Пчеліна О. Використання спеціальних знань в галузі психології у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. Вип. 7. С. 365-370. <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/7/63.pdf>
6. Сокиран Ф., Войтович Є. Використання спеціальних знань під час розслідування насильницького зникнення людини. 2021. Вип. 2. С. 285-290. <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/2/51.pdf>
7. Фаср І.В. Організаційно тактичні особливості проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування корисливо-насильницьких злочинів, вчинених щодо іноземців. *Нове українське право*. Вип. 6. С. 230-235. <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/183/167>

